

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ**

Виконав: студент IV курсу, групи
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Земляний Валерій Юрійович
Керівник: Губа Н.О. к.психол.н., доцент,
завідувач
Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри
психології, Железнякова Ю.В.

Запоріжжя 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти бакалаврський

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Земляний Валерій Юрійович

Тема роботи Психологічні умови становлення ідентичності у підлітковому віці

Керівник роботи к.психол.н., доцент, завідувач Губа Н.О.

затверджені наказом ЗНУ від «22» 02 2023 року № 341-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: Провести огляд літератури з питань дистанційного навчання та психології особистості. Аналіз літературних джерел та публікацій на цю тему. Формулювання гіпотези. Визначення методів і методик для проведення дослідження та доказу (або спростування) висунутої гіпотези. Проведення дослідження та аналіз отриманих результатів. Визначення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітків різних вікових груп та вивчення впливу віку на формування.

5. Перелік графічного матеріалу: 1 таблиця

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання Прийняв
Вступ	Губа.Н.О. доцент, <u>к.психол.н.</u> ,		
Розділ 1	Губа.Н.О. доцент, <u>к.психол.н.</u> ,		
Розділ 2	Губа.Н.О. доцент, <u>к.психол.н.</u> ,		
Висновки	Губа.Н.О. доцент, <u>к.психол.н.</u> ,		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий-березень 2023 р.	виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	виконано
3	Робота над першим розділом	квітень 2023 р.	виконано
4	Робота над другим розділом	Квітень-травень 2023 р.	виконано
5	Написання висновків	травень 2022 р.	виконано
6	Передзахист	травень 2023 р.	виконано
7	Нормоконтроль	травень 2023 р.	виконано

Студент _____ Земляний В.Ю.

Керівник роботи _____ Губа.Н.О.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 37 сторінок, 1 таблиця , 21 джерело.

Мета роботи полягає у вивченню психологічних умов та особливостей становлення ідентичності у підлітковому віці.

Об'єкт дослідження – виступає ідентичність, як важливий компонент становлення особистості підлітка.

Предметом дослідження - особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку.

В основу дослідження покладено припущення про те, що є значні взаємозв'язки між психологічними особливостями особистості підлітків та структурними компонентами їх вікової ідентичності.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез літератури з обраної проблеми, та практичні : проведення методик ціннісних орієнтацій М. Рокіча та вивчення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітковому віці на підставі опитувальника (на основі шкали Лайкерта)

Досліджуваними були підлітки віком від 13 до 16 років(хлопці та дівчата в мішаній формі в кожній групі по 25 чоловік).

ІДЕНТИЧНІСТЬ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН. ОСОБИСТІСТЬ.

SUMMARY

Zemlyany V.Yu. Psychological mind the formation of identity in the old age
Qualification of the bachelor's work: 37 columns, 1 table, 21 dzherelo.

Meta robotic influences the development of psychological minds and the peculiarities of the formation of identity in the podlitkovym

The object of follow-up is the identity, as an important component of the formation of the specialty of the follower.

The subject of the study is the peculiarity of the formation of identity in children of the juvenile age.

The analysis is based on the assumptions about those that are significant interrelationships between the psychological features of the special features and the structural components of their age-old identity.

Methods of follow-up: theoretical: analysis and synthesis of literature from the studied problems, and practical: carrying out methods of central orientation M. Rokicha and the formation of features of the formation of special identity in the case of the base of the deposit (on the basis of Likert scales)

Dosledzhuvanimi boulevards in the age of 13 to 16 years (boys and girls in mixed form in the skin group of 25 people).

IDENTITY. PSYCHOLOGICAL STATION. SPECIALTY.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	9
1.1. Феномен підліткового віку.....	9
1.2. Особистісна ідентичність як категорія психологічного знання.....	13
1.3. Криза ідентичності як нормативна криза підліткового віку.....	16
1.4. Формування статевої ідентичності у підлітків.....	19
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	23
2.1. Організація та методи дослідження	23
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	27
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

У сучасному суспільстві людина живе в оточенні різноманітних проблем, пов'язаних з її соціальним життям, матеріальним становищем, міжособистісними відносинами та багато інших.

І живучи в рамках вже існуючої суспільної системи, далеко не кожен встигає замислюватися про своє призначення, внутрішній світ; про самопізнання, самовдосконалення, не встигає, як казав ще Марк Аврелій, «дивитися всередину себе». У результаті людина може досягти високого суспільного становища, але не почуватися щасливою.

На думку, гармонізація і духовне зростання особистості здатні бути «універсальним засобом» у вирішенні багатьох життєвих питань – сила людини у ньому самому.

У сучасній науковій літературі дедалі частіше зустрічається поняття «особистісна ідентичність». Це не випадково: у контексті останніх соціальних змін посилюється інтерес до проблеми вибору, самовираження. У західній культурі свобода самовираження та вибору традиційно асоціюється з проблемою особистісної ідентичності.

Формування особистісної ідентичності є психологічним завданням підліткового та раннього юнацького віку. Завдання психолога допомогти, відчувати свою свободу, можливість будувати самому своє життя, як сильна та відповідальна особистість, знайти себе в житті та йти впевнено по ній. Тоді людина набуде вміння бути щасливим, вміння будувати взаємини з іншими людьми, бути душевно здоровою і внутрішньо багатою особистістю, що з прогресом технологічного світу все далі, як би, йде на другий план у цивілізованому суспільстві.

Трансформаційні зміни, що відбуваються в Україні, характеризуються розмиванням орієнтирів, необхідних для особистісного, гендерного та

професійного самовизначення особистості. Відповідно, проблема пошуку ідентичності як інтегративного психологічного феномену, що забезпечує людині цілісність, самототожність, визначеність і неперервність у часі власної особистості, важлива для сучасної молоді, а дослідження психологічних особливостей формування ідентичності, є вкрай необхідними.

Найбільш актуальні дослідження ідентичності в психології підліткового віку, зокрема старшого підліткового, який вважається періодом інтенсивного розвитку рефлексії, самовизначення.

У цьому віці відбуваються особистісні зміни, пов'язані з формуванням різних дериватів ідентичності (особистісної, національної, гендерної, професійної). Стресовий стан суспільства, фізична і психічна нестабільність, очікування з боку соціального оточення та проблеми розвитку ставлять старших підлітків в нелегке становище, що негативно позначається на пошуку власної ідентичності, провокують виникнення її кризи. Дослідники вказують, що девіантна поведінка старших підлітків може бути обумовлена невисоким рівнем розвитку їхньої ідентичності.

У зв'язку з цим перед психологами постає важлива науково-практична задача створення обґрунтованих психологічних засобів психологічної допомоги, спрямованої на інтенсифікацію розвитку у підлітків особистісної, гендерної та професійної ідентичності, що є важливим для розвитку їх особистості. Саме високий запит практики зумовлює актуальність психологічних досліджень даної наукової проблеми.

У вітчизняній психології прийнято вважати, що розвиток особистості відбувається у процесі її соціалізації. Оскільки людина – істота соціальна, то не дивно, що з перших днів свого існування вона оточена собі подібними, включена до різноманітних соціальних взаємодій. Перший досвід соціального спілкування людина набуває у межах своєї сім'ї ще до того, як починає говорити. В подальшому, будучи частиною соціуму, людина постійно набуває певного суб'єктивного досвіду, який стає невід'ємною

частиною його особистості. Цей процес, а також подальше активне відтворення індивідом соціального досвіду називається соціалізацією.

Метою даної дипломної роботи є вивчення психологічних умов та особливостей становлення ідентичності у підлітковому віці .

Відповідно до поставленої мети роботи визначаються такі завдання:

- Аналіз літературних джерел та публікацій на цю тему;
 - Формулювання гіпотези
 - Визначення методів і методик для проведення дослідження та доказу (або спростування) висунутої гіпотези;
 - Проведення дослідження та аналіз отриманих результатів.
- Визначення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітків різних вікових груп та вивчення впливу віку на формування.
- Висновки за результатами роботи.

Об'єктом дослідження виступає ідентичність, як важливий компонент становлення особистості підлітка.

Предметом дослідження є особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що є значні взаємозв'язки між психологічними особливостями особистості підлітків та структурними компонентами їх вікової ідентичності.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Феномен підліткового віку

Єдиної теорії, що пояснює всі специфічні риси підліткового віку, немає. Усі безліч існуючих поглядів це питання можна розділити, відповідно на 2 групи: біологічна і соціальна. Біологічні теорії були особливо популярними на початку нашого століття. У основі лежать ставлення до біологічної обумовленості специфіки розвитку на підлітковому віці. Прихильники соціальних теорій вважають, що найбільшу роль розвитку підлітка грає соціальне середовище, що його оточує. Саме від неї залежить тривалість, характер та виділення підліткового віку в особливий етап розвитку.

Найчастіше початок підліткового віку пов'язують із настанням пубертатного періоду. Відповідно до виникнення цих процесів початок підліткового віку у дівчат коливається від 11 до 14,5 років, а у хлопчиків від 13 до 16 років.

Підлітковий вік характеризується важливими змінами у соціальних зв'язках та процесі соціалізації. Переважний вплив сім'ї поступово замінюється впливом однолітків. Однією з найважливіших потреб підліткового віку стає потреба у визволенні з контролю та опіки батьків, вчителів, старших взагалі, зокрема від встановлених ними правил і порядків. Підлітки починають чинити опір вимогам з боку дорослих та активніше відстоювати свої права на самостійність, що ототожнюються ними з дорослістю. Спілкування з однолітками набуває виняткову значущість.

Воно є для підлітків важливим каналом інформації, про яку дорослі часто вважають за краще мовчати. У відносинах із однолітками підліток прагне реалізувати свою особистість, визначити свої можливості. Успіхи серед однолітків цінуються найбільше.

За всією орієнтацією на утвердження себе серед однолітків підлітки відрізняються крайнім конформізмом (податливістю на тиск) у підлітковій групі. Група створює почуття «Ми», яке підтримує підлітка та зміцнює його внутрішні позиції. Дуже важливо те, що у своєму середовищі, взаємодіючи один з одним, підлітки навчаються рефлексії на себе та однолітка. А інтерес підлітка до однолітків протилежної статі веде до збільшення можливості виділяти та оцінювати переживання та вчинки іншого, а також до розвитку рефлексії та здатності до ідентифікації. Поступове збільшення виділених на інших особистісних якостей і переживань, здатність до оцінки підвищують можливість оцінити себе .

Розвиток мови у підлітковому віці характеризується розширенням багатства словника та засвоєнням безлічі значень, які здатний закодувати у словник рідної мови. Підліток, залежно від стилю спілкування та особи співрозмовника, здатний варіювати свою мову.

Розвиток самосвідомості у підлітковому віці є продовженням цілісної онтогенетичної лінії – становлення самосвідомості особистості. У основі феномена підліткового самосвідомості лежить становлення психосоціальної ідентичності, тобто формування почуття індивідуальної самототожності, наступності та єдності .

Фізіологічні зміни в пубертаті вимагають побудови нового тілесного Я. Новий образ тіла прискорює зміну психологічних позицій, яку робить підліток, а настання фізіологічної зрілості, що стало очевидним і для самого підлітка, і для оточуючих, унеможлиблює збереження дитячого статусу. Підліткове занепокоєння з приводу свого зовнішнього вигляду багато в чому пов'язане із суб'єктивною статевою конформністю (податливістю), тобто з бажанням виглядати адекватно своїй статі. Встановлено, що і в юнаків, і в

дівчат статеві стереотипи тіла впливають суб'єктивну оцінку своєї привабливості, отже, і загальний рівень самооцінки. Також можна відзначити вплив фізіологічного дорослішання формування «почуття дорослості».

У підлітковому віці проявляється актуалізація сприйняття себе самостійним суб'єктом, яка виявляється у появі почуття дорослості. Найважливіше місце у розвитку самосвідомості набуває рефлексія (пізнання) підлітком себе та інших. Виникнення здібності до рефлексії пов'язані з розвитком мислення. Підліткова рефлексія, хоч і піднімає підлітка на дуже важливу ступінь його можливостей, відрізняється вільною асоціативністю, оскільки думки течуть за різними напрямками залежно від стану на даний момент. Цілісність рефлексії у віці надає спрямованість підлітка на себе самого.

Підліток поглиблено вивчає себе, відкриває свій внутрішній світ, який доступний лише йому самому, у якому підліток самостійний. Завдяки рефлексії відбувається активне наповнення структурних ланок самосвідомості. Адекватність самооцінки відіграє у міжособистісних відносинах підлітка.

Цікаво те, що оцінка своїх якостей підлітком виробляється з погляду усвідомлення своєї дорослості, тобто відбувається ставлення себе до «еталону дорослості». Самооцінка є важелем саморегуляції, отже, поведінка підлітка залежить від рівня адекватності сприйняття себе. Самооцінка регулює та сприйняття інших людей, створюючи вибірковість сприйняття та уваги при їх оцінюванні. Підліток живе сьогоднішнім, але для нього велике значення мають його минуле та особливо майбутнє. Поширення уявлень підлітка на сферу можливого майбутнього можна назвати однією з визначальних ознак підлітка. Світ його понять і уявлень переповнюють не оформлені остаточно теорії про себе і життя, планами своє майбутнє і майбутнє суспільство.

Підлітковий вік є етапом розвитку особистості, що передбачає як особистісні, і соціальні зміни. Внутрішньо-особистісні конфлікти підліткового віку пов'язані, перш за все, з особливостями розвитку самосвідомості в цей період. Приблизно в 12 років дитина починає звертати увагу на те, якою особистістю він себе відчуває та бачить серед інших. Але розібратися в собі одразу і до кінця може не кожен дорослий, а підліток лише навчається рефлексії. Результат самоаналізу фіксується у самооцінці, яка проходить різкими перепадами залежно від зростання чи падіння об'єктивності.

Неадекватно завищена самооцінка може призвести до внутрішньо-особистісного конфлікту у зв'язку з нездатністю реалізувати завищені претензії та вимоги до себе, у зв'язку з невпевненістю в собі, у своїх силах та можливостях, а значить невдоволення собою. Важливою є також оцінка своїх якостей з погляду дорослості, в яку вступає підліток.

Співвідношення себе з «еталоном дорослості» також може призвести до внутрішньо-особистісного конфлікту, якщо зараз підліток знаходить дуже багато невідповідностей. Таким чином, рухливість "Я-концепції" індивіда в підлітковому віці має тенденції викликати внутрішньо-особистісні конфлікти. Вихід із внутрішньо-особистісного конфлікту може мати форму аутоагресії або агресії, спрямованої зовні, що може спричинити міжособистісні конфлікти, а іноді й дивіантну поведінку.

Внутрішньо-особистісні конфлікти можуть бути однією з причин виникнення міжособистісних конфліктів, вони можуть бути внутрішньою позицією суб'єкта конфлікту. Так, наприклад, за ззовні агресивною позицією підлітка може стояти потреба у визнанні, повазі, необхідність підтримки значущості свого Я, неусвідомлен ним самим.

Між групові конфлікти у підлітковому віці також мають свої специфічні риси. Однією з проблем динаміки розвитку конфліктів у підлітковому віці є неготовність підлітка шукати шляхи конструктивного вирішення конфлікту та небажання, а часто й невміння дорослого сприймати

підлітка як партнера для вирішення конфлікту. В результаті накопичуються невіршені конфлікти, а отже, і емоційна напруженість, яка прагне бути заміченою та може залишити негативний відбиток на емоційному станові в майбутньому.

1.2. Особистісна ідентичність як категорія психологічного знання

Літературні дані свідчать про те, що проблема ідентичності і різні її деривати, зокрема особистісна, гендерна та професійна протягом останніх років аналізується з позицій різних теоретичних концепцій та підходів. Т. Яблонська описує чотири напрями психологічних досліджень феномену ідентичності [9, 379–381]: психоаналітичний, у якому розглядається ідентичність як глибинне явище; в контексті теорій вікових криз як вікове новоутворення, релевантне поняттям «самовизначення» і «самосвідомість»; особистісно-орієнтований; епігенетичний підхід розглядає ідентичність як властивість особистості, що розвивається, змінюється упродовж життя.

Важливо зазначити, що трактування поняття «ідентичність» у сучасних психологічних дослідженнях є неоднозначним. У сучасній психологічній науці в одних випадках ідентичність розуміється як сукупність самобутніх характеристик людини, в інших – як самоідентичність, самосвідомість, усвідомлення відмінності від інших суб'єктів, суб'єктивний еквівалент «Я». Більшість вітчизняних дослідників розглядають ідентичність як інтегративний психологічний феномен, що забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність, розвивається в процесах самовизначення, самоорганізації та персоналізації [9]. Е. Еріксон, визначаючи ідентичність як відчуття тотожності самому собі і неперервності власного існування в часі й просторі, а також на усвідомленні факту, що дану тотожність й неперервність визнає оточення, та довів, що криза ідентичності є закономірним явищем процесу розвитку особистості, особливо у період юності та підліткового віку [11]. У цей період, як зазначає О. Краєва, «відбувається пошук себе і свого

місця в світі, постає необхідність здійснити особистісний вибір» [4, 46]. Т. Яблонська підкреслює роль ідентичності у формуванні мотивації, у процесі прийняття життєвоважливих рішень у ситуації вибору [9, 378]. Статусна модель ідентичності Дж. Марсія широко використовується в дослідженнях підлітків [12].

Для дослідника ідентичність – це внутрішня структура потягів, звичок, вірувань і попередніх ідентифікацій, що розвивається у процесі прийняття життєвих рішень, усвідомлення своїх властивостей. Такий стан структурної зміни особистості вперше з'являється в підлітковому віці. Дж. Марсія виокремлює чотири статуси ідентичності залежно від комбінації наявності або відсутності кризи у житті, особистісно значущих цілей, цінностей, переконань [8, 139]: 1) досягнута або зріла ідентичність характеризується завершенням кризи, появою самототожності, переходом від пошуку себе до практичної самореалізації; 2) мораторій – це період побудови своєї ідентичності, стан кризи ідентичності, активний пошук варіантів її розв'язання. Молодь в цьому статусі зосереджена на пошуках «самих себе»; 3) передчасна ідентичність – прийняття на себе обов'язків, не проходячи через кризу ідентичності; 4) дифузна, розмита ідентичність притаманна людині, яка ще не переживала кризу ідентичності, стан уникнення рішень і відмова від пошуку власної ідентичності.

За відсутності чіткого почуття ідентичності люди відчувають ряд негативних станів, у тому числі песимізм, апатію, депресію, тривогу, почуття безпорадності. У своїх дослідженнях особливостей становлення ідентичності у підлітковому віці Т. Яновська виявила, що підліткам властивий емоційно-полярний тип міри урівноваженості, що характеризується залежністю стосунків із іншими від міри уподобань. У них спостерігається рівновага між позитивними і негативними самоідентифікаціями. Серед ідентифікаційних характеристик переважає показник «соціальне Я» [10, 402].

Інші українські дослідниці О. Горецька, О. Краєва, порівнюючи психологічні особливості ідентичності підлітків 13–14 років, встановили, що

криза ідентичності найбільш розгортається у дітей 14 років, що виявляється у неадекватних і невизначених характеристик ідентичності, психологічному дисбалансу часової перспективи «сьогодення-майбутнє» [1, 57–58]. Характерним для більшості наукових праць із цієї проблематики є виділення таких її видів як соціальна, особистісна, гендерна, професійна, етнічна, національна ідентичності особистості. При цьому особистісна ідентичність вивчається як самореферентність, тобто відчуття та усвідомлення унікальності «Я» в його екзистенції та неповторності особистісних якостей, при наявності власної приналежності до соціальної реальності [7].

Під гендерною ідентичністю розуміють усвідомлення власної гендерної належності, ставлення до себе як представника певної статі, освоєння відповідних їй патернів поведінки й формування гендерних властивостей [5, 329]. Одночасно, професійна ідентичність – це результат професійного самовизначення, що проявляється у самоусвідомленні представником певної професії, прийнятті професійних характеристик (норм, ролей, статусів) [3, 53].

В підлітковому віці деякі види ідентичності досягають завершеності, набуваючи надалі нових вимірів, а деякі, починають зароджуватися. Зокрема, в даному віці поряд із процесом розвитку особистісної ідентичності починається становлення професійної, що пов'язано з вибором майбутньої професії, уявленнями про себе та свою позицію в професії, готовність до оволодіння професійною діяльністю та її удосконалення. Також перед підлітком постає задача, складність якого полягає в тому, що в цьому віці, за Е. Еріксоном, відбувається переструктурування сукупності дитячих ідентифікацій в нову конфігурацію завдяки відмови від деяких із них та прийняття інших [11].

Крім того, трансформація гендерної культури, що відбувається в сучасному суспільстві, поява нових зразків гендерних ролей, гендерних стереотипів впливають на процес гендерної соціалізації, визначаючи специфіку гендерної ідентичності підлітків [2; 7]. У зв'язку з цим, вивчення

особливостей розвитку особистісної, професійної та гендерної ідентичності в підлітковому віці, як з боку умов їх формування, так і з боку аналізу їх окремих складових, рівнів сформованості, визначення зв'язків між ними є вкрай необхідним.

Незважаючи на те, що у психології є чимало робіт, у яких розглядаються ідентичність і її види, досліджень, в яких вивчалися особистісна, професійна, гендерна ідентичність в старшому підлітковому віці, який вважається початковим етапом їх становлення, фактично відсутні.

1.3. Криза ідентичності як нормативна криза підліткового віку

В останні роки навчання у школі перед підлітком постає проблема вибору подальшої кар'єри. Це змушує підлітка шукати відповіді на питання «хто я?», «яка мета мого існування?»: підліток переживає кризу ідентичності, описаний у віковій періодизації. Е. Еріксона. Центральним моментом, крізь призму якого розглядається все становлення особистості у перехідному віці, включаючи її юнацький етап, є «нормативний криза ідентичності».

Термін «криза» вживається тут у значенні поворотної, критичної точки розвитку, коли в рівній мірі загострюються як уразливість, так і зростаючий потенціал особистості, і вона опиняється перед вибором між двома альтернативними можливостями, одна з яких веде до позитивного, а інша до негативного його напрямів. Слово «нормативний» має той відтінок, що життєвий цикл людини розглядається як низка послідовних стадій, кожна з яких характеризується специфічною кризою у відносинах особистості з навколишнім світом, а разом визначають розвиток почуття ідентичності.

Головним завданням, яке постає перед індивідом у ранній юності, за Еріксоном, є формування почуття ідентичності на противагу рольовій невизначеності особистісного Я. У пошуках особистої ідентичності людина вирішує, які дії для неї важливі, і виробляє певні норми для оцінки своєї

поведінки та поведінки інших людей. Цей процес пов'язаний також із усвідомленням власної цінності та компетентності.

Найважливішим механізмом формування ідентичності є, за Еріксоном, послідовні ідентифікації дитини з дорослим, які є необхідною передумовою розвитку психосоціальної ідентичності у підлітковому віці. Почуття ідентичності формується у підлітка поступово; його джерелом служать різні ідентифікації, що сягають корінням у дитинство.

Підліток вже намагається виробити єдину картину світосприйняття, у якій усі ці цінності, оцінки мають бути синтезовані. У ранній юності індивід прагне переоцінити себе у відносинах із близькими людьми, із суспільством загалом - у фізичному, соціальному і емоційному планах. Він працює в поті чола, щоб виявити різні грані своєї Я-концепції і стати, нарешті, самим собою, бо всі колишні способи самовизначення здаються йому непридатними.

Пошук ідентичності може вирішуватись по-різному. Один із способів вирішення проблеми ідентичності полягає у випробуванні себе з різних ролей. Щоб отримати ідентичність підлітку, поряд із прийняттям соціальних ролей, необхідно вчиняти дії, спрямовані на визначення між власних можливостей.

Головною небезпекою, якої, на думку Еріксона, повинен уникнути підліток у цей період, є розмивання почуття свого Я, внаслідок розгубленості, сумнівів у можливості направити своє життя у певне русло.

Виділяються чотири стадії розвитку ідентичності:

1. Невизначеність ідентичності. Індивід ще не вибрав для себе жодних певних переконань та жодного певного професійного спрямування. Він ще не зіштовхнувся із кризою ідентичності.

2. Попередня ідентифікація. Криза ще настала, але індивід вже поставив собі якісь мети і висунув переконання, які переважно є відображенням вибору, зробленого іншими.

3. Мораторій. Стадія кризи, коли індивід активно досліджує можливі варіанти ідентичності в надії знайти той єдиний, який може вважати своїм.

4. Досягнення ідентичності. Індивід виходить із кризи, знаходить свою цілком певну ідентичність, обираючи на цій основі для себе рід занять та світоглядну орієнтацію .

Ці стадії відображають загальну логічну послідовність формування ідентичності. Лише стадія мораторію, сутнісно, неминуче передуює стадії досягнення ідентичності, оскільки що відбувається у період пошуку є передумовою на вирішення проблеми самовизначення.

Якщо ідентичність — стан, процес його формування — ідентифікація. Ідентифікація завжди пов'язана з іншими людьми, які протягом короткого або тривалого періоду можуть служити «зразками» для людини, що росте. Формування ідентичності, таким чином, завжди включає суспільний та культурний аспекти. Період дорослішання людини концентрує зрілі соціальні вимоги до особистості та внутрішню нестабільність психічних станів, рольову невизначеність, що є найважчою для особи .

Завершується розвиток статевих ролей, відбувається випробування інших ролей, властивих зрілому віку, досягнення рівноваги між залежністю та незалежністю, засвоєння регламентованих форм поведінки. У цей час надзвичайно складно узгоджувати свої переживання з очікуваннями оточуючих, пристосовуватися до громадських норм.

Важливим показником дорослішання є ступінь індивідуалізації та соціалізації, розвиток соціальної зрілості — самосвідомості, самовизначення, соціальної відповідальності. Суспільство не задає жорстких, чітких вимог та критеріїв індивідуальної особистості. Сама людина має «добудувати» завдання оволодіння соціальними функціями відповідно до своїх здібностей.

Річ у тім, що присвоєння людиною загальних правил не відбувається автоматично, стандартно всім індивідам. Підліток виробляє індивідуальні, суб'єктивно-особистісні еквіваленти існуючих у суспільстві норм та правил.

Набуття підлітком особистої ідентичності, очевидно, є багаторівневим процесом, що має певну структуру, що складається з кількох фаз. Фази розрізняються як психологічним змістом ціннісно-вольового аспекту розвитку особистості, і характером проблематики життєвих труднощів, переживаних особистістю.

1.4. Формування статевої ідентичності у підлітків

Одна з найважливіших проблем підліткового віку - проблема становлення статевої ідентичності, оскільки статева ідентичність належить до базових характеристик людини, що значною мірою детермінують її самосвідомість і задають вектор її соціалізації. Дослідження щодо вікової динаміки статевої ідентичності свідчать про наявність двох криз у її розвитку, одна з яких припадає на 3—5 років, а друга — на підлітковий вік.

Статева ідентичність - одне із видів особистісної ідентичності. Статева ідентичність розглядається як внутрішня динамічна структура, що інтегрує окремі сторони особистості, пов'язані з усвідомленням і переживанням себе як представника певної статі, єдине ціле без втрати їх своєрідності.

Процес становлення статевої ідентичності є важливим для підготовки людини до здорового гармонійного життя, для морального розвитку особистості, здатної здійснювати моральний самоаналіз, що не суперечить цілям та життю кожного індивіда та всього суспільства ролей у майбутньому.

Згідно Е. Еріксона, розвиток статевої ідентичності «оберігає цілісність та індивідуальність досвіду людини дає йому можливість передбачати як внутрішні, так і зовнішні небезпеки та співміряти свої здібності з соціальними можливостями, що надаються суспільством». Можна зробити висновок, що саме статевої ідентичності належить роль провідного регулятора аутогенних адаптаційних процесів, пов'язаних із трансформацією образу Я при освоєнні нових соціальних ролей.

Приналежність людини до певної статі визначає становлення особистості, її інтереси, формування особливої системи уявлень себе як про людину певної статі, що включає специфічні для чоловіків і жінок потреби, мотиви, ціннісні орієнтації та відповідні цим утворенням форми поведінки .

Статева ідентичність є важливим регулятором соціальної поведінки особистості. Неправильне формування статевої ідентичності є індикатором порушення психічного здоров'я та адаптації людини. Наслідком порушення статевої ідентичності стає глибокий конфлікт, який нерідко породжує різні форми антисоціальної поведінки. Неможливість прийняти чітко окреслену статеvu роль наводить особистість до дезінтеграції та зміни ціннісних критеріїв (ідеали, моральні норми, етичні потреби).

Останнім десятиліттям посилилася криза сім'ї як соціального інституту. Дослідження показали, що юнаки переважно орієнтовані на традиційну модель, дівчата переважно переорієнтуються на егалітарну модель розподілу сімейних ролей. Збої на рівні засвоєння традиційних статеворольових моделей у чоловіків і жінок призводять до зростання розлучень.

Масова одностітність сім'ї призводить до того, що соціалізація дитини проходить через монополію наставництва батьків за відсутності соціалізації групи братів і сестер. Така дитина виростає егоїстичним, невротичним. За такої ситуації суспільство прирікає себе культивування соціального інфантилізму

Внаслідок фізичних та психоемоційних навантажень батьків збільшується кількість бездоглядних дітей. Батьки не в змозі приділяти власним дітям достатньо часу, щоб діти відчували себе коханими. Як своєрідний індикатор статеворольової дезадаптації особистості на рівні батьківських ролей можна розглядати і високий відсоток соціальних сиріт.

В даний час можна констатувати некритичне запозичення та пропаганду через засоби масової інформації західних еталонів у житті в цілому та статеворольової поведінки зокрема. При цьому як цінності нав'язується сексуальна свобода, культ споживання, індивідуалізація,

жорсткий раціоналізм. Така ситуація неминуче призведе до дезорієнтації статевої ідентичності дітей, формування у них позашлюбних та антибатьківських установок, загальної деморалізації.

Серйозного осмислення вимагає і та несприятлива ситуація, яка склалася з вихованням та навчанням хлопчиків та дівчаток у сучасні загальноосвітні установи. Сьогодні в освітній практиці відсутні полоорієнтовані педагогічні технології, наша вітчизняна система освіти залишається байдужою до статевої особливості своїх вихованців.

Сучасні дослідження статевої ідентичності вказують на складний характер цієї особистісної освіти. Формування цієї системи детерміновано, з одного боку, фізіологічними процесами зростання та розвитку і, з іншого, відбувається у вигляді статевої соціалізації, яка розуміється як передача стійких форм соціальної поведінки відповідно до статевої ролі. Весь цей процес розтягнутий у часі, починається з народження дитини і передбачає формування статевої ідентичності як інтегративної освіти особистості, має свої особливості та можливості кожному етапі вікового розвитку.

Говорячи про становлення статевої сфери особистості, неможливо обійти увагою те культурологічне тло, на основі якого окремі культурологічні знання та значення присвоюються людиною і, стають особистісними сенсами, що детермінують світосприйняття, світорозуміння та програми поведінки та діяльності.

Підбиваючи підсумки розглянутих вище аспектів проблеми формування особистісної ідентичності у підлітковому віці слід зазначити що:

- Центральним моментом становлення особистості у підлітковому віці є «нормативна криза ідентичності».
- Пошук ідентичності підлітком може вирішуватись по-різному. Один із способів вирішення проблеми ідентичності полягає у випробуванні різних ролей. Щоб отримати ідентичність підлітку, поряд із прийняттям соціальних ролей, необхідно вчиняти дії, спрямовані на визначення між власних можливостей.

- Виділяються чотири стадії розвитку ідентичності: 1) невизначеність ідентичності; 2) попередня ідентифікація, 3) мораторій; 4) досягнення ідентичності.

- Переживаючи кризи ідентичності, підліток закінчує формування особистісної ідентичності, тим самим, і завідує процес послідовного та багаторазового синтезу, що триває на протязі усього дитинства. Криза ідентичності необхідна для нормального дорослішання - цінності, соціальні ролі, інтегровані підлітком ззовні починають піддаватися сумніву.

- Процес формування особистісної ідентичності завжди пов'язаний з іншими людьми, які можуть бути «зразками» для зростаючої людини.

- Формування ідентичності, таким чином, завжди включає суспільний та культурний аспекти.

- Набуття підлітком особистої ідентичності є багаторівневим процесом, що має певну структуру, що складається з кількох фаз.

- Одним із критеріїв особистісної ідентичності є формування почуття відповідальності та суб'єктивного контролю.

- Статева ідентичність - важлива складова особистісної ідентичності. Саме статевої ідентичності належить роль провідного регулятора аутогенних адаптаційних процесів, пов'язаних з трансформацією образу Я за освоєння нових соціальних ролей.

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Організація та методи дослідження

У ході роботи була використані методики , а саме Методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча та Вивчення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітковому віці на підставі опитувальника (на основі шкали Лайкерта)

Досліджуваними були підлітки віком від 13 до 16 років(хлопці та дівчата в мішаній формі в кожній групі по 25 чоловік).

Ціннісна орієнтація, на думку багатьох дослідників даної проблеми, це вибіркоче ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, що залежить і в той же час, що визначає установки цього відношення, мотиви діяльності, характер поведінки, переконання особистості. Для визначення ціннісних орієнтацій ми використовували у нашій роботі поширену методику «Ціннісні орієнтації» М.Рокича. Вона є найпоширенішою нині і полягає в прямому ранжируванні списку цінностей.

М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

1. Термінальні - переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варте того, щоб до неї прагнути. Термінальні цінності становлять список " А " стимульного матеріалу.

2. Інструментальні - переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації. Інструментальні цінності представлені у списку Б.

Поділ М. Рокича відповідає традиційному поділу цінностей на цінності-цілі та цінності-кошти.

Процедура експерименту полягала у наступному: Респонденту пред'являвся бланк відповідей із двома списками цінностей (по 18 пунктів у кожному списку). У списках піддослідний надавав кожній цінності ранговий номер. Безпосередньо перед експериментом випробувані були ознайомлені з інструкцією .

Перед Вами аркуш із двома списками цінностей (А та Б). Ваше завдання: проранжувати окремо цінності кожного списку в порядку їхньої значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Уважно вивчіть весь список і, обравши цінність, яка для Вас найбільш значуща, помістіть її на перше місце (поставте цифру "1" навпроти назви цінності). Найменш важлива цінність займе останнє вісімнадцяте місце. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, ви можете виправити відповіді. Кінцевий результат повинен відображати Вашу дійсну позицію.

Таблиця 2.1

Список цінностей

Список А	Список В
1. активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість)	1. акуратність (охайність), уміння утримувати в порядку речі, порядок у справах
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий змил, що досягається життєвим досвідом)	2. (хороші манери)
3. здоров'я (фізичне та психологічне)	3. високі запити (високі вимоги до життя та високі домагання)
4. цікава робота	4. життєрадісність (почуття гумору)
5. краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві)	5. старанність (дисциплінованість)
6. кохання (духовна та фізична)	6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)

<p>близькість з коханою людиною)</p> <p>7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)</p> <p>8. Наявність хороших і вірних друзів</p> <p>9. громадське визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)</p> <p>10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)</p> <p>11. продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей)</p> <p>12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)</p> <p>13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)</p> <p>14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)</p> <p>15. щасливе сімейне життя</p> <p>16. щастя інших (достаток, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу, людства</p>	<p>7. непримиренність до недоліків у собі та інших</p> <p>8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура)</p> <p>9. раціоналізм (уміння здорово та логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)</p> <p>10. самоконтроль (стриманість, самодисципліна)</p> <p>11. сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів</p> <p>12. тверда воля (уміння наполягти своєму, не відступати перед труднощами)</p> <p>13. терпимість (до поглядів та думок інших, уміння прощати іншим їх помилки та помилки)</p> <p>14. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші уподобання, звичаї, звички)</p> <p>15. Чесність (правдивість, щирість)</p> <p>16. ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)</p> <p>17. чуйність (дбайливість)</p> <p>18. відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово)</p>
--	---

загалом) 17. творчість (можливість творчої діяльності) 18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	
---	--

Для визначення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітковому віці використали опитувальник з урахуванням шкали Лайкерта.

Шкала Лайкерта - метод шкалювання соціально-психологічних характеристик індивідів, що є адаптацією тесту до вимірювання установки.

Опитувальники на підставі шкали Лайкерта є твердженнями з багатоступінчастими варіантами відповідей: (5 ступенів згоди або незгоди): рішуче не згоден; не згоден; не можу сказати; згоден; рішуче згоден. Назва походить від імені самого автора - Р. Лайкерта, який запропонував їх у 1932 році. Анкета складається з набору тверджень з 5- або 7-бальними рейтинговими шкалами оцінювання (за ступенем згоди випробуваного із запропонованим йому твердженням). При оцінюванні результатів індивідуальні показники порівнюються з нормативними, а місце на підсумковій шкалі установки визначається сумою оцінок кожного окремого судження.

Процедура побудови шкали:

Формується велика кількість суджень,. Дані судження немає нейтральних значень і вони обов'язково повинні охоплювати весь смисловий континуум, але вони повинні мати яскраво виражене позитивне чи негативне ставлення до об'єкту;

кожне судження пред'являється експертами, які висловлюють своє ставлення до нього за 5-ти бальною шкалою (повністю згоден, згоден, нейтральний, згоден, повністю згоден);

Далі, для кожного експерта соціолог розраховує загальний бал (за кожне судження експерт отримує бал від 1 до 5, які потім складаються з усіх міркувань);

Потім кожне судження порівнюється з іншими судженнями; при цьому будується таблиця спряженості, причому її основі розраховується коефіцієнт кореляції, який показує тісноту зв'язку цього питання з підсумковим показником; в основі таблиці сполученості лежить два показники: бал експерта з питання, що перевіряється (від 1 до 5), різниця між загальним балом експерта і балом питання, що перевіряється;

Питання з негативними та малими кореляціями "викидаються"; загалом має залишитися близько 20 суджень; виходить порядкова шкала;

У процесі масового опитування респондент відповідає на ці 20 питань і отримує сумований бал.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Результати визначення ціннісних орієнтацій за методикою М.Рокіча

Нашим піддослідним було запропоновано пройти методику «Ціннісні орієнтації», щоб визначити, які цінності будуть на першому і на останньому місці у груп, побачити відмінність.

Ми знайшли у кожній групі піддослідних найчастіше вибираються цінності, порахували, який це відсоток людей, з того що у кожній групі по 25 чоловік і представили результати..

За результатами обробки тестування можна зробити такі висновки:

Близько 55% групи 1 відзначили, що на першому місці для них більш важлива свобода, у той час як група 2 відповіла забезпечене матеріальне життя.

На другому місці в група 1 по 20% ставлять матеріально забезпечене та щасливе сімейне життя. У групі 2 ті ж 20% відповіли, що для них важливе

матеріальне благополуччя, тоді як щасливе сімейне життя зайняло лише 10 місце.

25% першої групи на третє місце поставили цікаву роботу, тоді як для групи 2 (близько 35%) важливі розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).

Такі цінності в житті як суспільне визнання, любов, повага та життєва мудрість представники групи 1 розподілили в середньому з 4-10 місце, тоді як більшість представників групи 2 ті ж цінності ставили на місця з 10-18.

Список В – це інструментальні цінності – переконання у цьому, що певний образ дій чи властивість особистості переважно у ситуації.

За списком В результати останнього місяця збіглися у двох групах, причому загальний відсоток тих, хто так відповів, склав більше 50%. Перше місце та друге місце у двох групах поділили незалежність та освіченість, на третє місце у групі 1 (15%) відзначили, що вони цінують відповідальність, тоді як група 2 (20%) відзначили чесність.

Ми проаналізували таке яскраве прагнення представників групи 1 вести активне, діяльне та продуктивне життя, бути впевненими в собі та дійшли такого висновку – можливо, вони вважають, що ці якості є запорукою щасливого життя. Адже якщо людина перебуває у внутрішній гармонії, впевнена в собі, вільна від сумнівів і протиріч, веде продуктивне життя, а саме максимально використовує свої можливості та здібності, то вона природно для підтримки такої форми дбатиме про своє здоров'я, матиме цікаву роботу, прагнучиме до любові та щасливого сімейного життя.

Я вважаю, що в даному випадку не має особливого значення, які цінності виявилися кращими для всіх груп піддослідних. Одним допомагає у житті, у будь-якій ситуації життєрадісність, іншим – незалежність, третім – освіченість тощо.

Але, що характерно, у всіх двох груп респондентів на вісімнадцятому місці непримиренність до недоліків у собі та інших.

На наш погляд, це гарне прагнення сучасної молоді сприймати людей такими, якими вони є, без засудження.

Щоправда, суттєво відрізняється кількість людей у кожній групі, які вибрали цю якість на вісімнадцяте місце, а саме – група 1–80 % осіб; група 2 - 45%.

Результати опитувальника шкали Лайкерта.

Для визначення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітковому віці використали опитувальник з урахуванням шкали Лайкерта, особливості побудови якої описані у розділі 2.1.

На першому етапі дослідження з 50 суджень шляхом визначення кореляції було відібрано 10, з них 5 тверджень (1,3, 15, 36, 40) характеризують позитивне формування особистісної ідентичності у підлітків, почуття відповідальності, контролю над своїми емоціями, самостійності, а твердження (6, 25, 28, 31, 50) вказують на різні проблеми при формуванні особистісної ідентичності. При відповіді ці запитання було отримано такі середні результати по групам:

1. Я легко спілкуюся зі своїми однолітками
3. Я знаю, куди піду вчитися після школи
6. Думаю, що багато хто з класу уникає мене
15. У мене багато друзів
25. Я не спілкуюся з однолітками з класу після школи
28. Я соромлюся коли юнаки/дівчата розмовляють зі мною
- 31.Я сам не приймаю рішення куди йти вчитися після школи
36. Мама не довіряє мені, тому перевіряє коли я йду гуляти і повертаюся пізно
40. Я можу постояти за себе у будь-якій ситуації
- 50.Я часто з'ясовую відносини зі своїми друзями (лаюся, б'ється і т.п)

Таблиця 2.2

Результати формування особистісної ідентичності:

Запитання	1	3	6	15	25	28	31	36	40	50
Група 1	3,9	2,6	2,9	2,2	3,2	0,9	1,2	2,6	4,7	1,8
Група 2	1,8	0,8	1,7	3,8	1,4	2,1	2	1	2,3	2,9

Отримані результати говорять про те, що в більш ранньому віці (представники групи 2) відзначаються проблеми формування особистісної ідентичності: у цьому віці, як показують результати, тільки починається процес становлення власного Я, усвідомлення відповідальності в житті, знаходження свого шляху, визначення своїх цілей бажань та перспектив у майбутньому тощо.

У групи 1 цей процес знаходиться на пізнішій стадії зрілості, що підтверджують отримані результати дослідження: настає етап дорослішання, людина ототожнює себе з дорослим, з'являється почуття відповідальності за свої вчинки, починаєш замислюватися про те, що буде і що чекає на тебе в житті, визначається ціль до якої починаєш прагнути. За даними проведеного дослідження можна говорити про диспропорцію у формуванні особистісної ідентичності у підлітків у будь-якому віці, при цьому сильніше ця диспропорція видно у представників другої групи, ніж у першої.

Таким чином, можна говорити про те, що процес формування особистісної ідентичності починається, проходить і закінчується у всіх по-різному: на це впливають різні фактори: статеві приналежність, сім'я, фізичний та психологічний стан, довкілля тощо.

ВИСНОВКИ

У цій дипломній роботі відповідно до поставленої мети та певних завдань було отримано такі висновки: на підставі літературних джерел було визначено, що пошук ідентичності підлітком може вирішуватись по-різному, процес формування особистісної ідентичності завжди пов'язаний з іншими людьми, набуття підлітком особистої ідентичності є багаторівневим процесом.

Для визначення особливостей формування особистісної ідентичності у підлітків були використані різні методики, які визначили такі результати.

У більш ранньому віці відзначаються проблеми формування особистісної ідентичності: у цьому віці, як показують результати, тільки починається процес становлення власного Я, усвідомлення відповідальності в житті, знаходження свого шляху, визначення своїх цілей, бажань та перспектив у майбутньому тощо. У групі 1 цей процес знаходиться на пізнішій стадії зрілості, що підтверджують отримані результати дослідження: настає етап дорослішання, людина ототожнює себе з дорослим, з'являється почуття відповідальності за свої вчинки, починаєш замислюватися про те, що буде і що чекає на тебе в житті, визначається мета якої починаєш прагнути;

За даними проведеного дослідження можна говорити про диспропорцію у формуванні особистісної ідентичності у підлітків у будь-якому віці, при цьому сильніше ця диспропорція видно у представників другої групи, ніж у першої;

Можна говорити про те, що процес формування особистісної ідентичності починається, проходить і закінчується у всіх по-різному: на це впливають різні фактори: статеві приналежність, сім'я, фізичний та психологічний стан, середовища життя тощо.

У пізнішому віці (група 1) підлітки займаються своїм особистісним зростанням і виявляються більш задоволені життям, життєрадісні, вільні, у

той час як представники групи 2 швидше за все повною мірою не замислюються про свої особистісні можливості, якості, про внутрішню силу людини та особистісне зростання;

Вияв самостійності та почуття відповідальності більшою мірою властиво представникам групи 1, спостерігається визначеність у житті, є напрями чого прагне, вони бачать цілком реальне майбутнє, яке готові будувати і чого готові прагнути. У представників другої групи спостерігається якась нерішучість і невизначеність щодо цього.

Таким чином, можна зробити основний висновок, який полягає в тому, що існують відмінності у формуванні особистісної ідентичності у підлітків різного віку, на розвиток якого впливають багато факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Erikson Erich H. *Childhood and Society*. New York, Norton, 1963. 445 p.
2. Marcia J. E. Theory and measure: the identity status interview. In: Watzlawik M., Born A., editors. *Capturing Identity: Quantitative and Qualitative Methods*. Lanham: University Press of America, 2007. P. 1–14.
3. Горецька О. В., Краєва О. А. Порівняльний аналіз психологічних особливостей ідентичності підлітків 13–14 років на етапі перебігу кризи. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. 2014. Вип. 21 (103). С. 57–62.
4. Довгань О. Специфіка кризи особистості у юнацькому віці. *Психологія і суспільство*. 2004. №2.
5. Кікінежді О. М. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Гендерні дослідження». 2017. Вип. 3. С. 58–69.
6. Клибанівська Т. М. Професійна ідентичність: теоретичний аспект. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 2. С. 52–56.
7. Краєва О. А. Проблема кризи ідентичності в період нормативної кризи підліткового віку. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. № 1 (56). С. 46–50.
8. Кубриченко Т. В. Ідентичність особистості у гендерному вимірі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Вип. 2 (2). 2012. С. 323–330.
9. Мачинський О. В. До проблеми ідентифікації особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. №7. С.28-30
10. Мирошниченко А. В. Психологічні особливості ідентичності підлітків: гендерний аспект. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр.: у 2-х ч. / голов. ред. В. В. Олійник*. Київ : АТОПОЛ, 2013. Ч. 2. С. 201–208.

11. Москаленко В. Д. Діалектика ідентифікації та ідентичності в процесі самоідентифікації особистості. *Соціальна психологія*. 2011. № 2. С. 3–17
12. Потапчук Т.В. Становлення ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вища школа*. 2012. № 7. С. 40–46
13. Середницька І.Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентській молоді: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01 /Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2005. 287 с.
14. Шамлян К. Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 137–142.
15. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*: за ред. академіка С. Д. Максименка. Київ : Ніка-Центр. Вип. 38. 2010. С. 378–387.
16. Яновська Т. А. Особливості становлення ідентичності у підлітковому віці. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 401–404.
17. Яценко Л. Д. Особливості самооцінки у підлітковому віці. *Психолог*. 2006. №5. С. 10- 14.